

Yemma

Van Mohammed Benzakour verscheen eveneens
bij Ambo|Anthos *uitgevers*

Tien op een ezel
De ogen van Fadil

Meld je aan voor onze nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van
de nieuwste boeken van Ambo|Anthos *uitgevers* via
www.amboanthos.nl/nieuwsbrief.

Mohammed Benzakour

Yemma

STILLEVEN VAN EEN
MAROKKAANSE MOEDER

Ambo|Anthos
Amsterdam

Eerste druk 2013
Vijfde druk 2021

Dit boek is eerder verschenen bij De Geus

ISBN 978 90 263 5903 3

© Mohammed Benzakour, 2013

www.benzakour.nl

Omslagontwerp *total italic* (Thierry Wijnberg), Amsterdam – Berlijn

Omslagillustratie © Leena Yla-Lyly/Folio Images/

Getty Images & Thinkstock/www.cgtextures.com

‘... De lamp staat in een glas, het glas is een stralende ster, die brandt (van de olie) van een gezegende olijfbom, niet in het Oosten noch in het Westen, waarvan de olie verlicht zonder dat het wordt geraakt door het vuur. Licht op licht.’

(KORAN 24:35)

‘There is a crack in everything, that’s how the light gets in.’

(LEONARD COHEN)

‘Twee waarheden kunnen elkaar niet tegenspreken.’

(AVERROËS)

Ineens was haar lichaam in tweeën geknipt. Er was haar huid, haar gezicht, warm, poezelig, precies de juiste graad van zachtheid. En er was haar stem; verstokt, rillerig, hees, heel ver weg, onhoorbaar.

De behekste gevangene van haar eigen schoonheid, verdoemd tot de wereld der gebaren.

Ik voer haar kleine hapjes. Broccoli met aardappelen en jus. Hoe ritueel het dier ook aan zijn einde is gekomen, het stukje vlees weigert ze resoluut. Ik laat het maar zo.

Ze smakt als een baby die net heeft leren kauwen. Met de doek, die ik met een veiligheidsspeld om haar hals wikkelde, veeg ik het opgehoopte papje in haar mondhoek weg. Ik vraag of ze een glas water wil. Ze hoort het niet. Als ze klaar is, ruim ik alles op en rijd haar naar het damestoilet. Ik spoel haar mond, was haar hand, besproei het kunstgebit (haar twee gouden hoektanden blinken als een schat in een donker hol), knoop haar hoofddoek strakker.

Even later zitten we naast het raam in de kantine. Haar handen en voeten voelen ijskoud, haar polsslag is zwak. Ik rijd haar naar de slaapkamer, overgiet een paar washandjes met heet water en bind ze om haar voeten en handen.

Weer terug in de kantine breng ik haar café au lait, een speculaasje, twee staafjes suiker, glaasje water.

Alles gaat woordeloos. Als er geen woorden meer zijn, restert het beeld. Maar wat blijft over als ook het beeld verflauwt?

Je hoort soms verhalen van moeders die stilaan hun eigen kind niet meer herkennen. Zover is het niet, nee, compleet vernietigd is moeder niet, nee, ze is ter zijde geschoven. Weggemoffeld als een vod in de hoek van een rommelschuur.

Ik vond haar in de huiskamer, rechts van het halfopen keukentje. Alleen nog het ondermutsje droeg ze op haar hoofd. De hoofddoek was er half afgegleden, met de punt opzij. Een dronken smurf in een rolstoel. Haar ogen waren nat en rood. Toen ze me herkende, sloeg ze haar hand voor haar gezicht en barstte in snikken uit. Haar hele lijf schokte. Ik hield haar hand vast, sloeg een andere arm om haar heen en probeerde de hoofddoek over het mutsje te draperen. Ik zei dat het heus goed zou komen, dat ze geduld moest hebben. Maar ze pakte mijn hand en bracht hem naar haar lippen en huilde.

Het duurde lang voor ik uit de gebaren kon opmaken wat er aan de hand was: de zusters hadden haar de hele morgen op bed laten liggen. Als dit waar was (en ik geloof haar), was dit niet de eerste keer. Uit navraag bij een schoonmaakster bleek dat de wasbeurt inderdaad pas ver na elven plaatsvond. Mijn beklag bij de verpleging haalde, opnieuw, niets uit. Altijd hoorde ik dezelfde antwoorden: 'Erg druk, meneer', 'We hebben maar twee handen, meneer', 'De helft van ons personeel is ziek, meneer'. En tweemaal kreeg ik 'een sterfgeval, meneer' te horen.

Ze had geroepen naar de zusters, zo begreep ik uit de gebaren, maar in de chaos en het lawaai hoorde niemand het zachte gepiep uit de kamer achter in de gang. Op het rode alarmknopje drukken was onmogelijk omdat het apparaat, zoals zo vaak, naast het bed bungelde.

Ik kwam erachter dat moeder niet zozeer huilde omdat niemand naar haar omkeek als wel omdat ze de hele ochtend rugpijn had van het lange liggen. De verlamming (die het op-de-zij-liggen en het omdraaien-op-de-buik verhinderde) veroordeelde haar tot één positie: de rugligging. De papegaai stond te hoog, zag ik, daar kon ze onmogelijk bij met haar linkerhand. Hierdoor kon ze niet gaan verliggen of zichzelf een stukje op-

hijzen. Ik rekende uit dat ze ruim veertien uur vastgenageld had gelegen aan een zoemend luchtmatras, met het gezicht naar een wit plafond – en dat voor iemand die haar hele leven vóór zevenen het bed uit sprong, zodat rond achten een stomend potje thee met brood en eieren op de keukentafel klaarstond.

In de slaapkamer droogde ik haar ogen met een zakdoekje, bette haar gezicht, gaf haar twee extra paracetamol, trok haar de steunkousen aan, deed haar trouwring om, rolde een handdoek op, poetste haar tanden, kamde het haar dat als stro van onder haar hoofddoek uitstak, strikte het mutsje goed, knoopte de hoofddoek goed om, smeerde een zalfje op haar schilferige wangen, poetste haar bril schoon, vouwde de pyjama op het kussen, schikte haar jurk recht, spoot wat eau de cologne in haar hals, opende het raam. Daarna nam ik haar mee naar de kantine op de begane vloer en bestelde weer die gore koffie.

Vanaf de slagboom op de parkeerplaats zag ik haar zitten. De hand bij haar hart, de ogen gesloten. Ze bad, in de verkeerde richting. De richting van de Kaäba is precies de andere kant op, maar het was de zuster die nu de richting van haar bestaan bepaalde. Maar wat deed de richting ertoe, is God niet overal?

Ik sprak mijn naam in de intercom, de hefboom ging omhoog.

Ze bad in de vestibule naast de vitrinekast vol met oude, vergeelde boeken en koperen dierenbeeldjes. Boeken kon ze niet lezen en beeldjes waren 'afgoderij'. De linkerhand bewoog ze op die kenmerkende wijze van het oor naar haar hart, de lippen murmelden iets, de ogen waren gesloten. Vroeger bad ze staand en knielde ze op de grond, nu kan ze enkel nog haar hoofd buigen en komt ze met haar rug nauwelijks nog los van de leuning.

Ofschoon ze gelooft dat God alles ziet en begrijpt, moet haar noodgedwongen linkshandigheid haar akelig verdrieten. Er kleeft een zondigheid aan haar. De islam gebiedt alles met rechts te doen: wassen, bidden, eten, handen schudden. Als het dan toch zo nodig moest van Allah, onze grote Erbarmer, waarom dan de hemiparese niet bepaald op links? Waarom haar niet ten minste dat laatste stukje waardigheid gegund?

Toen ze klaar was ging ik naast haar zitten. Haar rechterhand voelde koud en papperig aan. Als ik met mijn duim erop drukte bleef er een kuiltje zitten. Het duurde lang voor het kuiltje weg-trok en de huid weer glad werd. Ik streekte en strekte de vingers die als knotwilgtakjes stijf en krom uitstaken. Ik smeekte het vel om een terugkeer, om een antwoord. Er kwam geen antwoord.

Ik zag dat ze iets wilde zeggen, maar de woorden verstomden in haar hoofd voordat ze de lippen bereikten. Ze schudde mee-

warig haar hoofd en keek naar de grond. Ik drukte mijn voorhoofd tegen het koude raam en bleef lang zo zitten. De aasgier van de herinnering prikte en peurde in mijn buik.

In de kantine bestelde ik koffie en scheurde de zakjes suiker en melk open. Ik hield het kopje vast en goot kleine teugjes in haar mond. Ze knikte me toe.

Zo zaten we lang naast elkaar.

Wij – mijn moeder en ik – vormden aan dit tafeltje een nieuw gezin. We sloten een pact. We bemoederden elkaar met koffie en woordeloze strelingen. Ik was haar moeder geworden, zij mijn kind. Soms draaiden we de rollen weer om, wanneer ze haar hand uitstak en de zoom van mijn jas rechtekrok.

Het voelt aan als een eeuwigheid geleden, maar als de dag van gisteren herinner ik me haar laatste ogenblikken; toen ze nog de oude was, met roze wangetjes, volop kletsend. We waren onderweg naar het ziekenhuis.

Het was vroeg in de ochtend. Het zonlicht scheen schel door de autoramen. Omstandig babbelde ze over ditjes en datjes, maar ergens in haar stem bespeurde ik een vage, onbestemde angst. Ik negeerde het. Ziekenhuiszenuwen, dacht ik, zoals iedereen die heeft die op weg is naar de operatiekamer.

Toen we de parkeerplaats opreden, haalde ze uit haar handtas een doosje Tic Tac tevoorschijn en stopte me twee bolletjes in de mond. 'Je moet wel een frisse adem hebben, hoor, als je met de dokter praat.'

Samen met twee zusters liep ik naast haar. Ze werd gereden in een bed op wieltjes, ze droeg een blauwe overall met een kapje op het hoofd. We reden naar de OK en zij giechelde om haar kleding en kapje. Ik hield haar hand vast, want door het giechelen heen proefde ik haar nervositeit. 'Het stelt niks voor, hoor, yemma*, ingreepje van niks, fluitje van een cent.'

En dat was ook zo: een spinal cord stimulator (ook wel: neuromodulatie), eerst op proef, dat wil zeggen: aan de buitenkant aangebracht en niet onderhuids ingeplant. Er worden dan twee draadjes, elektroden, ingebracht en aan de betreffende zenuwen op de ruggenwervel verbonden, zodat via stroomimpulsen de pijnscheuten in benen en voeten verdoofd worden; geïmmuniseerd. Zodoende zou moeder, naar verwachting van de operateur c.q. pijnarts, een stuk prettiger door het leven gaan:

* Yemma: moeder.

minder pijn en beter lopen.

De behandeling zelf zou binnen een uurtje gepiept zijn, de volgende dag zou ze alweer naar huis mogen.

Vlak voordat ze achter de deur van de OK verdween, zwaaide en riep ik nog tegen haar dat ze straks weer zal hollen als een hoentje en dat ik haar alvast zal aanmelden voor de Avondvierdaagse! Ik zie haar nog schuddebuiken op dat bed, dat gouden schaterlachje, met die kleine ronde duivenoogjes, al een beetje slaperig. Juist voor de OK-deur sloot riep ze nog ‘beslama*, mijn zoon!’ en zond ze me nog snel een handkusje door de lucht – toen ging de deur dicht.

Die woorden, dat handkusje, het was de laatste glimp van mijn oude, gezonde moeder.

Anderhalf uur later was de operatie ten einde, geslaagd, zo werd mij verteld. Moeder moest nu rusten. Ik mocht haar nog niet zien.

Toen ik haar zes uur later opzocht, schrok ik. Ik herkende haar niet meer. Op bed lag een glazen pop. Broos, bleek, opgezwollen, de ogen gesloten, een slangetje door de neus voor de sondevoeding. Ze zeiden dat deze pop mijn moeder was. Ik boog mij over haar heen, de mond hing open, de huid mat, glanzend. Uit weinig bleek dat ze nog ademhaalde. Moeder had enkele uren na de operatie ‘waarschijnlijk een CVA’ opgelopen, ofwel een cerebrovasculair accident, de medische term voor beroerte, zo zei men. Er moest nog een CT-scan gemaakt worden. Die vond pas de volgende dag plaats.

De dagen erna bracht ik hele middagen en avonden gekluisterd aan haar bed door. Ze was verplaatst naar de stroke unit.

* Beslama: gegroet.

Haar bleke, opgezwollen gezicht leek nog steeds een ballon, alsof er lucht in haar hoofd was gepompt. Roerloos lag ze daar, het hoofd stijf, de ledematen onbeweeglijk. Een fossiel. Hoe vaak ik ook tegen haar praatte – ‘yemma, ik ben het, Mohammed, je zoon’, ‘yemma, het komt heus goed, hoor, je wordt snel weer beter’, ‘yemma, niet opgeven, hoor, ik ben bij je, buiten schijnt de zon’ – er kwam geen blijk van herkenning. Geen emotie. Ze staaarde naar mij met dezelfde wezenloze blik als naar de verpleegster die het flesje met sondevoeding kwam omwisselen. Als ik rechts van haar bed ging staan leek ik een geest; ze zag me niet. Afgestorven hersenen als gevolg van zuurstoftekort veroorzaakt door stolselvorming, een bloedprop, aldus de uitslag van de CT-scan. Een bloedprop? Hoe kon er ineens een bloedstolling in haar hersenen ontstaan? Wat is er gebeurd? Niemand kon of wilde uitleg geven. Alle monden sloten in koor. Het was het begin van een zoektocht die leiden zou tot een gruwelijke ontdekking.

Drie dagen later bewoog opeens haar kaak. Gespannen keek ik toe hoe een speekseldraadje tussen haar uitgedroogde lippen korter en langer werd, alsof ze iets fluisterde, maar ik kon niet raden wat. De verpleegster verzocht mij weg te gaan, moeder had rust nodig.

De dag daarna trof ik moeder aan met haar linkerarm vastgebonden aan de spijlen van het bed. Geketend als een dier. Verbijsterd maakte ik het touw los. Toen ik verhaal ging halen bij de zusterpost kreeg ik te horen dat ‘de fixatie’ noodzakelijk was omdat moeder ’s nachts het slangetje uit haar neus had getrokken, waardoor haar hele gezicht en beddengoed besmeurd waren met de bruine smurrie van de sondevoeding.

Zo zou ik haar nog vaker aantreffen, gefixeerd.

Ze heeft net haar wekelijkse half uurtje logopedie achter de rug. Dat wil zeggen: ze kon evengoed een cursus Russisch krijgen. Plaatjes aanwijzen die ze niet snapt, begeleid door een logopedist die Nederlands tegen haar spreekt alsof ze een academische graad heeft.

Twee maanden lang hadden ze op haar rolstoel-‘werkblad’ (een vreemde term voor verlamde mensen) hoogabstracte zwart-witpicto’s geplakt: popje met beker, popje met mes en vork, popje liggend op bed, popje zittend voor de tv: plaatjes afkomstig uit een logopedisch handboek. Moeder moest aanwijzen wat ze wilde: drinken, eten, slapen, etc. Maar moeder deed er niets mee. Simpelweg omdat ze de betekenis van de afbeeldingen niet begreep; simpelweg omdat de abstracties haar te abstract waren. Dit onvermogen had ik bij de eerste intake al opgemerkt en aangekaart, het teamhoofd zat erbij. Ik stelde voor om meer realistische afbeeldingen te gebruiken, echte foto’s, vanwege moeders analfabetisme en ongeschooldheid. Ik werd genegeerd, want wat weet ik nou van logopedie. Pas na twee maanden vruchteloze strubbelingen drong het op de logopedieafdeling door dat het misschien toch verstandiger was om het materiaal aan te passen aan de cliënt in plaats van andersom: men plakte foto’s, die ikzelf met mijn polaroid-camera genomen had, op haar werkblad. Deze afbeeldingen snapte moeder.

Ik haal een glas water en geef haar de middagmedicatie. Drie kleurtjes, vijf vormpjes, ik ken ze uit mijn hoofd. Bij het ontbijt kreeg ze al een bulk, straks bij de broodmaaltijd eenzelfde bulk en vanavond voor het slapen gaan opnieuw een bulk. Achttien chemische hapjes per dag, 126 stuks per week, 6552 in een jaar. Haar buik moet een gifbom zijn.

Sinds ik mij heugen kan, gaat moeder gebukt onder een op-
eenstapeling van pijntjes en kwaaltjes, met migraine als oudste
metgezel. Hoe ze desondanks het huishouden in haar eentje
bolwerkte en tussendoor vijf kloeke kinderen aan de tepel
grootbracht, mag een wonder heten.

Thuis trof ik haar vaak aan met een nat koud washandje op
het hoofd. Roodgloeiende wangen als overrijpe vleestomaten.
In een mum van tijd veranderde dat washandje in een loeiheet
stoomdoekje, zo eentje als bij de Chinees, om de handen mee te
verfrissen. Overal in het huis lagen capsules, tabletjes en strip-
jes, in de mand boven de wasmachine, in de salontafellade, in
de koelkast, in de porseleinen kommetjes, tussen de pakjes cho-
cotoffees, in de badkamer naast de tandpasta, in het nachtkastje
bij de Dovecrème. Zelfs vond ik een keer een doosje pillen in de
gereedschapskist in de schuur. Hoe ze het presteerde om zonder
één letter te kunnen lezen die baaierd aan medicijnen uit elkaar
te houden, was een mysterie. Blindelings kon ze naar een lade
toe lopen en er een doosje Enalapril uitvissen. ‘Hoogbloed’, zei
ze dan trots.

Maar hoe lijdzaam ook haar dagen waren, hoe schielijk ook
haar actieradius kromp, als ze mijn fiets hoorde rammelen tegen
het hekje of als ze mijn auto zag voorrijden, vergat ze acuut alle
pijntjes en veerde op als een hoentje. Even later verscheen op
tafel de koffiekkan en kwamen de pakken met gevulde koeken,
kano's of mergpijpen (aan armetierige kaakjes deed ze niet) uit
de kast.

En toch, alle geloof in de apotheker ten spijt, nog sterker is
haar vertrouwen in God. Dat geen van de kwaaltjes haar er-
onder kreeg, is te danken aan Allah. Het was beslist dankzij
hem dat ze opgewekt bleef, speels, goedlachs, hoopvol, zonder
zelfbeklag, vol dierlijk plezier; God prijzend voor elke nieuwe
dag, omdat ze de hemelse zaligheid als de enige onwankelbare
zekerheid beschouwt. Vaak deed ze me denken aan die ene kerk
in Mexico-Stad, Maria van Guadalupe. Waar op het grote plein

stokoude vrouwtjes knielend op hun knokige knietjes de oversteek afleggen tot helemaal binnen vlak voor het altaar, schuiflend, tot bloedens toe.

Moeder is een van deze vrouwtjes. Als ze op de brandstapel zou belanden en links en rechts de vlammen omhoogknetteren, dan nog zou ze omkijken naar een klokje om te weten of het al tijd is voor het middagebed.

Ik weet nog hoe alleen al de afbeeldingen van kiloknallers uit de reclamefolders van Super de Boer haar deden rillen. Nog net niet waste ze haar handen als ze zo'n folder had aangeraakt. En alcohol meed ze als de pest, alleen al de geur (van bijvoorbeeld Margie – de legendarische alcoholiste van onze Sterrenbuurt – als ze weer eens huilend voor onze deur lag) kon haar ronduit misselijk maken.

Maar nu moet ik hier een kleine bekentenis doen. Op een middag, alweer jaren geleden, had ik een doos luxe kersenbonbons voor haar meegenomen. Moeder is dol op kersen en dol op chocolade, dus die combinatie leek mij een uitstekende traktatie. 'Yemma, dit is verrukkelijk, dit heb je nog nooit geproefd, chocolaatjes gevuld met echte kersen!' en ik reikte haar de doos aan.

Ze lustte er wel pap van, de ene na de andere bonbon vloog naar binnen. Geen moment had ik erbij stilgestaan dat misschien wel een of ander vrolijkmakend gedistilleerd was toegevoegd. Tot ik in de kleine lettertjes las over een Hongaarse likeur! Wat nu? Alarm slaan, met het risico dat moeder alles op de wc zou uitkotsen en vervolgens levenslang op het bidkleed zou doorbrengen om vergeving af te smeken? Of doen alsof mijn neus bloedde en haar haar gang laten gaan? Even verscheen er een sardonische grijns op mijn gezicht toen ik eraan dacht om haar die hele doos te laten oppeuzelen en dan rustig af te wachten wat het Hongaarse goedje met haar vrome hertentjes zou doen ...

Uiteindelijk moffelde ik de halfllege doos weg onder het voorwendsel 'Och hemel! Ze zijn gigantisch over datum! Weg met

die troep! Je kunt er kotsziek van worden!’ Het werkte, ze trok een vies gezicht en spoog het goedje uit. Maar ik heb haar nooit de waarheid durven vertellen.

Hoewel ze ook wel wist dat de islam het ramadanvasten voorschrijft voor louter hen die gezond van lijf en leden zijn, wist ik dat ze het afschuwelijk vond dat ze voor het eerst in haar leven gedwongen werd afscheid te nemen van deze heilige plicht. Het offer van moslims is het gebed, maar helper en trouwe gezelschap is het vasten. Eten en drinken in de ramadan ziet ze als de ergste ketterij. We moesten praten als Brugman, de arts en het verpleeghoofd kwamen eraan te pas, met halfdiplomatieke dreigtaal. Al met al duurde het een etmaal voor ze de knieval maakte en de bloedverdunners innam. De hele verdere ramadan gingen het koekje en pilletje er met lange tanden in, alsof het spekvet was.

Die slaafsheid aan Gods geboden. Ik herinner me een dag in de ramadan, ik was in de buurt en wilde gedag komen zeggen. Vanuit de auto zag ik haar al zitten op haar vertrouwde plek: de donkerrode leren fauteuil. Ik bleef een poos voor het raam staan, vanwege de omlaaghangende luxaflex kon ze me toch niet zien. De zon stond hoog en warm, haar hoofd hing zwakjes opzij, ze keek naar de grond alsof ze al in het reine was gekomen met de Eeuwigheid. Ik schrok van haar lijkbleke wangen, haar gezwollen, pipse ogen. Haar vingers telden de negenennegentig kraaltjes van de rozenkrans.

Ik belde aan maar draaide tegelijk, om haar de moeizame gang naar de deur te besparen, de sleutel in het slot en liep snel naar binnen. Toen al was moeder slecht ter been, ze strompelde en schuifelde, steunend op kastjes en tegen wanden.

‘Ahlen, salamwalaikoem*.’

Ze keek op.

* Ahlen, salamwalaikoem: hallo, vrede zij met u.